

TRUTH IN LAW

Asst. Prof., Doroteya M. Dimova-Severinova, PhD

Department of Public Law, Faculty of Law

University of Ruse, Bulgaria

Tel.: 00359888795885

E-mail: ddimova@uni-ruse.bg

Abstract: Truth is a concept indisputably related to law. The concept of "truth" has a different meaning related to law - the objective truth, a subject of proof in the law enforcement process, the truth from the standpoint of logic, the subjective truth of the parties, the truth as a fact of reality, sometimes impossible to prove, etc.

The purpose of this report is to analyze the various understandings of the concept and outline their connections with law as a regulator.

Keywords: law, truth, law enforcement, meanings, regulation

ВЪВЕДЕНИЕ

Понятието „истина“ е съществено за правото. Истината е ядрото на правото в неговото действие, на процеса по прилагане на правото. Разкриването на обективната истина е основно начало на всяко съдебно производство. То е „възложено“ в тежест на съда с най-високия в йерархията нормативен акт – Конституцията на Република България.

Правото е социален феномен, а човек живее в общество. Правото регулира отношенията по повод блага между правните субекти. Човек притежава съзнание и воля и като такъв е годен да възприема правните предписания, да ги разбере и осмисля. Да ръководи поведението си, съобразно собствената си воля. Истината е пряко свързана с човешкото битие. Човек възприема фактите от действителността, те намират отражение в неговия душевен свят. Хората могат да съществуват и да се развиват само благодарение на обективната истина за процесите и явленията от заобикалящия ги свят. Те изграждат представи, формират интереси и действат, съобразно с тях.

В правната теория се води дългогодишна дискусия коя истина трябва да издири прилагащият орган – обективната, материалната, формалната или друга истина. В същото време в процеса по прилагане на правото всяка страна би могла да има своя „истина“, от която да сменя различни правни последици. Правото като регулатор на обществени отношения не може да остане безразлично и към истината като предмет на науката философия, на логиката, на психологията.

Настоящият доклад има за цел да анализира различните разбирания за истината, относими към правото като явление и да проследи историческото развитие на понятието.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Исторически бележки:

Още в Древността въпросите, свързани с понятието „истина“, вълнуват умовете на философите, както в Древна Гърция, така и в Древен Рим.

Според Демокрит познаването на истината е предизвикателна задача, тъй като възприемането на света чрез сетивата е нещо субективно. По този начин за един и същ факт, хората често имат различни впечатления, поради което не можем достоверно да заключим какво е истината и какво не е. Човек чрез разума си е способен да интерпретира възприетата сетивната информация. Философът развива своя естественоправен възглед, че явленията в обществото са справедливи ако те са в синхрон с природата. Така, според него, съществуващите държавни порядки и съществуващото законодателство, съответстващи на „общото мнение“ се отклоняват от изискванията на естествената истина. Предписанията на законите, пише Демокрит, са изкуствени, а човек трябва да живее свободно – което е възможно

само в истината, без подчинение на „изкуствени“ разпоредби. Човек е способен сам да открие истината.

Според изследователите първи Парменид дефинира понятието истина, като нещо действително съществуващо, съответстващо на действителността. Той за първи път отчита, че освен „истината“, която може да бъде достигната рационално от хората, съществува и „мнение“, възглед, убеждение, което отразява субективното отношение спрямо обективно съществуващото.

Проблемите относно разграничаването между „естествено“ и „изкуствено“, „истина“ и „общо мнение“, естествена справедливост и закон има голямо влияние по-късно и приковават вниманието на софистите, Сократ, Платон и Аристотел и римските философи.

Достигането до определено познание, според Сократ, е степен на участие, намеса на хората в Божественото. Това определя равнището на справедливост и законност в обществения, политическия и личния живот на хората. За първи път Сократ издига обсъждането на етични и правни въпроси до извеждане и обосноваване на логически дефиниции и понятия, като по този начин поставя началото на теоретичните изследвания в тази област.

Според ученика на Сократ – Платон не всеки човек е способен да достигне до истината. Истинското познание е свят на идеи, който е достъпен само за философите. Човешкото битие е изградено от вечни, непреходни, неизменни и безтелесни идеи. Сетивното, което хората достъпват е преходно, изменчиво, относително и зависимо от времето. За тези сетивни възприятия е възможно хората само да имат мнение, но не и да достигнат до истинско познание. В своя труд „Законите“ Платон описва голяма част от формалните процедури във всяко правоприложно производство и описва основната цел на всеки процес. „Може би у Платон те се съдържа колкото лаконично, толкова и изчерпателно. Целта на процеса е: на основата на истинна преценка на твърденията на страните да се издаде справедлива присъда“ (Kolev, T., 2010). Проблемите за истината и справедливостта. Философът анализира начина и средствата, чрез които страните доказват твърденията си, разкриват истината по правния спор, като предлага различни гаранции за постигането на достоверно знание. Според Платон истината също се отнася към съществуващото. Тя се постига чрез два „механизма“ – първият се свежда до предварителността на познанието. То се постига бавно и постепенно, нужно е себеотдаване и продължително съзерцание. Вторият достига отвъд съществуващото, „зад пределите на самата истина“. То не е в света на съществуващото, поради което не може да е достъпно за обикновения човек. Така Платон допълва вижданията за истината като отстоява предходните схващания, че тя може да бъде открита по отношение на съществуващите предмети и явления. В същото време добавя, че истината се открива чрез способности, извън пределите на познанието и опита, че истината има трансцендентен характер.

Аристотел има особено важна роля за напредъка в редица научни области. Той поставя основите на логиката като формална наука, развива разбиранията за истината, работи върху реторичните похвати и извежда логически похвати, посредством, които се достига до истината, включително и по отношение на съдебните производства.

Формалната логика на Аристотел е пряко свързана с учението за битието, с теорията на познанието и с теорията за истината. В учението за познанието философът различава несъмнено знание – (аподиктика) от вероятното, отнасящо се към областта на „мнението (диалектика)“ (Philosophical dictionary, 1968). Аристотел определя реториката като наука за законите на мнението, а логиката като наука за законите на мисленето (Aristotel, 2013). Според него философската реторика обединява философския стремеж към истината и практическата насоченост на ораторското изкуство. Той използва термина „логика“ като израз, обозначаващ диалектиката. Важно е да се отбележи, че диалектиката за Аристотел е метод за философско изследване на материалния и духовния свят, чиято цел е достигането до общовалидни принципи, до разкриване на истината.

В своя труд „Реторика“ авторът за първи път разграничава два вида аргументи, приложими и в правото. Първият вид е „диалектически силогизъм“ или логически доказателства, които водят началата си от общовалидни и общоизвестни принципи. Вторият

вид аргументи се основават на „ентимема“-та. Те ползват само реториката като способ за въздействие и убеждаване. Въз основа на това Аристотел извежда два вида методи за убеждаване - такива, които са основани на обективни данни (наречени от автора нетехнически) и такива, които зависят само от качествата на оратора (наречени от автора технически). Методите за убеждаване според Аристотел се съдържат в ораторската реч, в действителното или привидното доказване, в истинните или неистинни доводи. От тези доказателства, според автора може да се възползва само човек, умеещ да достига до умозаклучения, със силно развито логическо мислене. Именно първият вид метод дава повод на изследователите по-късно да заключат, че съвременната аргументация, включително и съдебната, води началото си от Аристотеловата „Реторика“.. Анализирайки нетехническия метод, философът откроява значимостта на фактите, свързани със съответния случай, събрани посредством свидетелски показания; последиците, които са налице, в резултат на проявлението на същите факти, и които свидетелстват за тяхното проявление; доказателствата, които в наши дни квалифицираме като „веществени“ и „невеществени“, както и писмените сведения за даден факт (Aristotel, 2013). Разглеждайки реториката, чрез подхода за откриване на методи за убеждение, за вземане на решения и формиране на мнение, той я определя като „метод за намиране на доказателства“ (Aleksandrova, D. 2013). Опитът, според Аристотел не е надежден начин за проверка на „мнението“. Предпоставка за това дали нещо е истинно или не, не могат да бъдат сетивата на човек. Истинността може да се достигне само чрез ума – чрез събиране на доказателства и насочване на умствената дейност към анализ на фактите. Според философа, условие за това е съединяването на дедукцията с индукцията.

В Древен Рим се пренасят естественоправните разбирания за истината, а именно, че истината се определя от отношенията между предметите и явленията в света, но и от вечния разум. Появата на законодателство, езикът на писаните текстове на законите, дебатите в съдилищата, народното събрание и сената, способстват за интереса към проблемите на истината в Древен Рим. В реторичните школи учениците овладяват знания за изграждане и произнасяне на три вида речи: съдебна (*judicale*), съвещателна (*deliberativum*) и показателна или демонстративна (*demonstrativum*) реч. Най-голямо внимание в съдебното обосноваване се отделя именно на способите за извличане и откриване на аргументи, на връзките на онези от тях с тезата на оратора и с обективната истина. Марк Тулий Цицерон определя един закон като „истински“ само при наличието на определени предпоставки: „Истинският закон това е разумната разпоредба, съответстваща на природата, обхващаща всички хора, постоянна, вечна, която призовава за изпълнение на дълга, заповядва, забранява, възпира от престъпление, в същото време такава разпоредба е нищо, когато не е необходима, не нарежда на честните хора или им забранява и не влияе на нечестните хора, като им нарежда или забранява.“(Cicero, 2019). Най-трудното за съдебното ораторство е да се говори в „съответствие със случилото се“, пише той. (Cicero, 1992) Ораторът има три цели – да убеждава /*docere*/, да доставя наслада /*delectare*/, да увлича /*movere*/ онези, спрямо които е предназначена речта. Понякога самият Цицерон подменя първата задача „да убеди“ с „да докаже“. В съчинението „За оратора“ авторът разширява значението на убеждаващата реч в доказването. Убеждението според него се състои от три взаимообуславящи се етапа: доказателствен /логически/ - да се докаже правдивостта; етично-психологически – да предразположи към собствената си позиция адресатите, и управленческо-волеви – да насочи мислите на слушателите в нужната за делото посока.

Значително постижение на древноримската мисъл е създаването на самостоятелна наука за правото. Римските юристи внимателно разработват широк арсенал от правни институти в областта на общата теория на правото, както и отделни правни дисциплини -гражданско право, държавно и административно право, наказателно право, международно право. Римската юриспруденция достига своя връх през последния период на републиката и особено през първите два и половина века на империята. Високата оценка за същността и значението на дейността на римските юристи е напълно адекватна на техния принос в развитието на правната теория и практика. Юриспруденцията, създадена от тях не е просто комбинация от теория и практика на правото в обичайния смисъл на израза, тя е законотворческа и правоприлагаща

дейност. Оттук и голямото непосредствено значение на римското теоретично праворазбиране за съществуващото право и неговото развитие. Около V в пр. Хр., разпоредби на дванадесетте таблици изпълват съдържанието на всички области на правото в Древен Рим. В тях се съдържат и детайлите на съдебната процедура, както и средствата, с които разполагат гражданите за защита. През втората половина на Република, настъпва промяна в процедурата по правните спорове. „Формулата“ се появява като удобен и гъвкав инструмент за решаване на спорове. Тенчо Колев подчертава, че тя е можела да бъде „модифицирана при отчитане на прецизно доказваните аргументи от страна на ответника, съпроводени с неговите правни заключения“ (Kolev, T., 2010). С течение на времето от формална процедура правораздаването на превръща в сложна дейност, която изисква все по-подготвени юристи. Ключово значение в правораздаването има системата от доказателства, като начин за установяване на истината в спора. Съществуват доказателства с различна доказателствена стойност, борови се с презумпции, признанието на подсъдимия – не подлежи на оценка от съда и пр.

В Новото време философията на право заема все по-съществена роля за разкриване ролята и същността на правото. Според Х. Гроций има два начина да се докаже, че едно естествено право съществува: доказателство априори - изведено от първите изходни начала, което се съдържа в необходимото съответствие с разумната и общоприетата природа на явленията; и доказателство апостериори -от следствие, състоящо се в установяването на естественото право установено по пътя на откриването. Този втори начин, според Гроций, не притежава свършена достоверност, а само някаква степен на вероятност.

Обясненията за истината се отнасят към рационализма, като философско учение. В основата на действията на хората стои разумът, следователно само чрез него е възможно познанието; разумът и анализът на фактите, а не вярата. В периода на Ренесанса се формира сенсуализмът, според който достигането до истината е възможно само посредством преките усещания на хората. Близък до него е емпиризмът. Емпиризмът е течение във философията, според което цялото човешко знание произхожда от опита и се свежда до него, познанието трябва да се основава на емпирично изследване и индуктивни разсъждения. Той се противопоставя на априоризма. „На основата на емпиризма през Новото време се създава гносеологичната концепция, предполагаща, че истината е относително понятие, което може да бъде развивано в зависимост от натрупването на определен опит от хората.“ (Ivanova, Tz., 2017) Появява се и материализмът, според който истината е познаваема, посредством материята, дори когато нейният предмет на изследване няма телесна обособеност.

Томас Хобс създава своя концепция за достигане до познанието, която включва елементи както от рационализма, така и от емпиризма. Според него сетивността е абстрактна, а материята е единствения съществуваща субстанция. Опитът и значението на различните, единични факти може да даде само вероятно истинно познание. Хобс признава, че е възможно общо познание, което според него е обусловено от езика, по-конкретно чрез номинативната функция на речта. Така истината за Хобс има винаги относителен характер.

Според Джон Лок достигането до истината е опосредено само от опита. Според философа, човек е ограничен при познаването на субстанциите – материални или не и от там и по отношение на истината. Ограничението е до онова, което на човек е безусловно необходимо за неговия живот, а това което е необходимо е достижимо от човешките способности. Също, както Хобс приема, че езикът е средството, необходимото условие за познанието. Опитното знание според него е само вероятно. За да се достигне до истинно познание е необходимо да бъде проследено развитието на идеите. „Този път за постигане на знания Джон Лок нарича „път на идеите“....Според философът „истината може да бъде обективна, когато се постига такава взаимна връзка на идеи, която позволява да се представи обективна картина на действителността“ (Ivanova, Tz.2017).

Лайбниц изгражда своето виждане за истината върху два стълба – материалната субстанция и познанието за нея. Обяснението за субстанцията дава в учението си за монадите (Монадология, 1714 г.) Според Лайбниц материята не може да е субстанция, тъй като е делима и протяжна. „Монадите са неделими, духовни субстанции, от които се изгражда цялата Вселена“ (Philosophical dictionary, 1968). Идеите нямат реално съществуване. Философът

разграничава два вида истина - истина на разума, получена чрез знанията, но и чрез опита и истина на фактите, достъпна само по емпиричен път. Поради произхода и, тази втора група на истината винаги има само вероятностен характер. За критерий на истината Лайбниц приема точността и непротиворечивостта на знанието. В съответствие с това, за проверка на истината на разума са достатъчни законите на Аристотеловата логика – за тъждеството, за противоречието, за изключеното трето. За проверка на фактическите истини е необходим законът за достатъчното основание.

В трудовете на Кант – „Критика на чистия разум“, „Критика на практическия разум“ и „Критика на съзнателната способност“ родоначалникът на класическия идеализъм ограничава ролята на дедуктивно-формалните методи за сметка на емпиричното познание. Според Кант е невъзможно да се построи „система на умоизпителна философия“ (метафизика) без предварително да се изследват формите на познанието и границите на познавателните способности на човек (Philosophical dictionary, 1968). Според смисъла на кантианския агностицизъм – познаваеми са само явленията и е невъзможно да се познават „нещата сами по себе си“. Разумът може истинно да отговори само на въпроса: „Какво може да знае човек?“, но не и на въпросът: „Какво трябва да прави човек?“. Това е обусловено, от факта, че такива въпроси не са недостъпни за самото познание (теоретичен разум), те са въпроси на практическия разум. В практическия разум трансцендентните идеи имат само регулативна роля. Отговорите, които може да даде практическия разум могат да бъдат правилни или не. За практическия разум не е достъпна познавателната функция. Цялата метафизика на Кант е учение за социалните регулатори, за това какво трябва и какво не трябва да се прави в обществените отношения. Познанието за явленията е достъпно само чрез опита на човека. „Така нареченото свързване на Кант е между активността, благодарение, на която предметите са дадени (като факти), и разсъдъка, благодарение на който те са мислени. В този смисъл при говоренето за истината (тя се определя най-често от съответствието на познанието спрямо неговия предмет) става дума „единствено за критерий за съгласуваност между правилата на разсъдъка и принципите на активността“ (Kolev, T., 2011). Истинно теоретично знание, според философът може да има само в математиката и природните науки. Според Кант разумът носи неизкореним стремеж към познание, произтичащ от етически нужди. За познаването на истината е необходима пълна съгласуваност между теоретичния и практическия разум.

Съществено достижение в естествено правната теория представлява методологията на Кант за категоричния императив. Естественото право е априорно и се основава на изискванията на практическия разум. „Обективна истина е онази истина, която се предполага от категоричния императив, отразяващ висшите ценностни качества, но облечени в съответствие с нормите на разума в определени правни норми“, пише Ц. Иванова, по повод вижданията на философа. Истината трябва да бъде цел на позитивното право (Ivanova, Tz.2017).

Ядрото на Хегеловата философия на правото е духът в неговите три момента на развитие: субективен дух - антропология, феноменология, психология, обективен дух –право и морал и абсолютен дух -изкуство, религия, философия. Обективният дух според Хегел е този етап от развитието на духа, когато свободата за първи път придобива формата на реалност - съществува под формата на държавно-правни образувания. Духът излиза от формата на своята субективност, опознава и обективира външната реалност на своята свобода, влиза в своите права. (Nersesyants, V. 1997) Хегел подчертава, че всяко понятие, в частност и истината е плод на развитие. „Истината придобива обективен За Хегел истината е абсолютна идея, която се намира в непрекъснато движение. Истината за философа е разум и дух.

Проблемът за истината днес.

В правната теория се води дългогодишна дискусия коя истина трябва да издири прилаганият орган – обективната, материалната, формалната или друга истина.

Чл. 121, ал. 2 от Конституцията на Република България възлага на съдилищата по производствата по дела „установяването на истината“. Чл. 13 от НПК въвежда задължението за разкриване на обективната истина: „Съдът, прокурорът и разследващите органи в пределите

на своята компетентност са длъжни да вземат всички мерки, за да осигурят разкриването на обективната истина.“ Чл. 7, ал. 1 от АПК задължава административните органи да „основават административните актове на действителните факти от значение за случая“, а ал. 2 от същия член постановява, че „Истината за фактите се установява по реда и със средствата, предвидени в този кодекс.“ С други думи, разкриването на истината в наказателния и административния процес е безусловно необходима предпоставка за произнасяне по правния спор. За да се приемат за доказани едни факти, трябва да е установена материалната истина, такава, каквато е оставила следи в обективната действителност. Чрез процеса на доказване обективната истина трябва да стане логически очевидна.

„Въпросът за обективната истина ... представлява изследване с комплексен характер между гносеологията и правната наука.“ (Manev, N. 2015)

Освен понятието „обективна истина“ в правото се използва и понятието „материална истина“. То навлиза в науката заедно с появата на принципа за формиране на свободна оценка на доказателствата и формирането на вътрешното убеждение на съда в съдебния процес. Понятието „материалната истина“ се появява в противовес на понятието „формална истина“. Обективната истина е цел на съдебното дирене, но тя не винаги може да бъде постигната. В тази връзка голяма част от теоретиките наричат „материалната истина“ – „процесуална истина“. Тъй като, за да настъпят последиците, предвидени в диспозитива на правната норма, следва да се установи наличието на нормативните факти, които ги пораждат. Установяването на съществуването на нормативните факти в действителността става чрез доказването (Stamboliev, O., 2012). Материалната истина е минимално необходимото, което трябва да е установено, за да настъпят последиците, посредством акта по правоприлагане. Тя отразява такива знания, които разкриват онова, което обективно се е случило в миналото и които са достатъчни, за да може да се установи наличието или не на юридическите факти.

Правораздавателният акт е правилен, ако отговаря на реално съществуващите, извън съзнанието на съда, материалноправни правоотношения между страните. Материалната истина отразява онова, което е доказано. Онова, което не е доказано, е възможно също да съществува реално, но щом не е установено, не подлежи на правна квалификация. Съдебното решение и всеки друг правоприложен акт трябва да отговаря на формалната истина – правните изводи трябва да се градят единствено на основата на събрания по делото доказателствен материал.

Издирването на истината относно фактите, релевантни за спорното или безспорно право, става чрез доказването. Като съвкупност от процесуални действия доказването обхваща „определени етапи за всяко едно конкретно доказателство и доказателствено средство – допускане, събиране, проверка и оценка на доказателствен материал“ (Salkova, E., 2012). Тези процесуални действия са регламентирани от процесуалните закони по отношение на тяхната допустимост, време, начин, способи и последователност.

Установяването на истината в процеса е в пряка връзка с принципа на законност. Ако се допусне решаващият орган да постанови своя акт, без да е разкрил истината, това би означавало, че съдебното решение ще е неправилно. Понятието „обективна истина“ означава „това съдържание на човешките знания, което не зависи от волята и желанията на субекта. Истината не се конструира по волята и желанията на хората, а се определя от съдържанието на отразявания обект, което обуславя нейната обективност“. Обективната истина предполага, че съществуват факти и извън нашето съзнание. Те съществуват такива, каквито са – вън и независимо от съзнанието и начинът, по който ги възприемаме и отразяваме.

Херменевтичен подход

Целта на правораздавателната дейност е да се разреши правният спор законосъобразно, правилно, обективно и справедливо. Една част от обективността и справедливостта се постига чрез доказателствата и формирането на доводи относно фактическото проявление и правното значение на фактите. Този логически процес се основава на херменевтичния подход в правораздавателната дейност.

Основният проблем за херменевтика е проблемът за многозначността на езика, подчертава Гадамер във фундаменталния за този подход свой труд – „Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика“ (Gadamer.H.1997). Авторът се стреми чрез херменевтичната рефлексия да установи условията за откриване на истината и да преодолее еднозначната към този момент ориентация в науката. Философската херменевтиката поставя не само въпроса как да се интерпретира определен текст, но и какво означава извлечения смисъл на самия текст. Познанието, разбирането и интерпретацията са исторически и социално обусловени, тясно свързани с живота на обществото. Резултатът от херменевтичния анализ се определя като знание за „духа“ на обекта на изследване.

Според етимологията на думата „херменевтика“ от гръцки език означава „тълкуващ“, „обясняващ“. Свързва се с интерпретацията, откриването на значението на изследваното явление. Това разкриване на смисъла на изучаваното се изгражда не само на познания за самия обект на дейността, но и на специфичния контекст, в който той е проявен.

Мартин Хайдегер подчертава, че човек живее в общество и не могат да бъдат поставени ясни граници между хората и техните контекстуални разбирания. Това показва, че хората не могат да разбират същината на даден факт ако не зная контекста на неговото проявление. Той отстоява позицията, че чрез добиването на общите познания за света и речевите взаимодействия могат да бъдат изведени общи, важащи за всички приложения. Гадамер допълва, че преди човек да добие теоретични познания, той вече има практически разбирания за света. Когато ние добиваме практически знания за заобикалящия ни свят ние наблюдаваме, анализираме обекти, в някаква форма на взаимодействие с тях, а не произволно и без никакъв контекст. Поради това тълкуването, разбирането или значението не могат да се осъществят извън практическото приложение. За Гадамер интерпретацията е повече от просто обяснение. Освен това изучаването на конкретен текст винаги и задължително става през призмата на актуални проблеми и интереси. По същият начин интерпретираме правните норми, както и релевантните към казуса факти – контекстуално, но на основата на научното познание за правото, досегашният социален опит, научни знания от други науки и практиката.

Отнесен към правото херменевтичния подход се свързва със силогизма в процеса по прилагане на правото. Прилагането на правна норма като логически процес се основава на формалната логика. То се свежда до изграждането на силогизъм като логическа операция.

Силогизмът е форма на логическо мислене, при която при две изходни съждения – едно общо, намиращо се в правната норма (голяма предпоставка) и едно частно – установено посредством фактите от конкретния случай (малка предпоставка) се формулира ново несъществуващо към момента частно заключение. На практика при решаването на всеки конкретен казус съдът трябва да изведе истинни, верни съждения и за трите елемента на силогизма.

Силогизмът е логическа форма за извличане на следствия. Той е средство за формиране на заключението като истинно, вярно знание. Така силогизмът включва три последователни логически операции (действия) по изграждане на неговите три елемента.

Правоприлагането като логическа дейност е свързано с обосноваването първо на двете премиси, а след това и на субсумацията и заключението. Обосноваването е резултат от познавателен процес. Познавателният процес по извеждане на премисите можем да определим общо като интерпретация: интерпретация на нормативното (хипотеза на прилаганата норма) и интерпретация на фактическото (фактите по конкретния казус). Интерпретацията на нормативното, която води до извода за голямата предпоставка в силогизма, се определя като тълкуване на правната норма (на източника на право).

При прилагането чрез силогизма се осъществява съотнасяне между житейския факт и правната норма - нейната хипотеза и положения там нормативен факт. От хипотезата на правната норма, която ще се приложи се формира голямата премиса, от конкретния казус се формира малката премиса. Заключението е да се приложи или да се откаже да се приложи нормата към правния казус.

Херменевтичният подход към правото се стреми да открие дълбокият смисъл, знание което то вмести в себе си. „Херменевтиката пренася правото върху плоскостта на съзнанието,

не само защото се тълкува мисъл и се извлича скрита мисъл-знание, който е зададен и от опита, но и защото правото е проява на особено практическо съзнание, насочване, създаване.“ (Marinova, S. 2010)

Подложения на херменевтичен анализ правен текст се извлича и конкретизира чрез тълкуването. Ключът към определяне на критерия за истината от тази позиция е разбирането (Kolev, T.2011).

Правен позитивизъм

От позициите на правния позитивизъм установяването на обективността на истината е възможно само и единствено посредством съблюдаването на правните норми, относими към събирането и проверката на доказателствата в процеса по прилагане на правото. Дори в случаите, когато липсват правни норми, относими към възникналия казус съдът трябва да приложи основните начала на правото, правните принципи за да достигне до обективната истина. Тъй като позитивистите не отчитат идеята за правото, не разкриват смисъла на правото обяснението за тях е посредством изграденото нормативно съдържание. От същата гледище нормативистите считат, че абсолютната истина се разкрива от дължимото, положено в правните норми. Тази истина е институционализирана и не може да бъде оспорвана. Ц. Иванова подчертава, че истината проявена в действителността се разглежда от позитивистите като истина съотнесена към спазването или не на правните норми спрямо осъществяването от субектите поведение. Авторката подчертава, че това е единствен критерий за съществуването на обективната истина, като обективността се определя от степента на спазването на нормата и следването на връзките между отделните норми (Ivanova, Tz. 2017).

Естествено право

Според естествено- правната теория обективната истина първо е отразена в нормите на естественото право и едва след това в позитивизираното право. Истината е идеал – природен, божествен, човешки. Така истината стои в природата на човек, тя е екзистенциална категория. Развитието на виждането за обективната истина преминава през няколко исторически етапа в рамките на теорията: тя е Божествен закон, след това се определя от познаваемостта на света от човека, по-късно отчита възприятията и тяхната интерпретация. В последна сметка понятието обективна истина се свързва с обективно съществуващите, определени, включително от действията на правните субекти факти.

Лингвистичен подход

С оглед гореизложеното следва да отбележим лингвистичното течение за истината. Природата на всеки концептуален анализ е езикова. И правото достига до нас чрез езика, и твърденията на страните, както и процесът по доказване и съдът обективира своя акт чрез писмения език. Още повече, че правният език е език в езика, той носи свой собствен смисъл. Ричард Ротри разглежда две форми на философията на езика. Първият въпрос, който той поставя е как се систематизират понятията за смисъла и неговата референцията, така че възприемайки ги ние да не се подвеждаме по отношение на вложеното в тях. Още повече, че позитивното право борави именно с понятия. Дейността по тълкуване има за цел да определи и да изведе съществените признаци на предмета, отразен в понятието. Тълкуването тук е познание за признаците на предмета. То е познание за действителността чрез абстрахиране на понятието. Дейност по интерпретиране, по извличане смисъла на голямата предпоставка в силогизма. Вторият въпрос, който Ротри поставя във връзка с езика е гносеологически. Неговото виждане е, че всяка философска позиция, отнасяща се до познание, следва да се изкаже под формата на забележки върху езика. Т. Колев, подчертава, че усилията на Ротри имат за цел да се установи как функционира езика и от там как той се артикулира в пространството и времето. Това би разрешило основен философски проблем как познанието и истината се съвместяват. (Kolev, T., 2011).

Семантичната теория

Семантичната теория за истината (Tarski, A. 1992) добавя нов елемент към вижданията за истината. Изразявайки се чрез езика, хората назовават определени думи, построени в изречения, които са смислово натоварени. По този начин се представят, пресъздават се факти, явления, отношения от действителността. Семантичната теория поставя въпроса за съотношението именно между самите обекти, които се представят и речевите актове, които ги пресъздават. Доколко издържано и прецизно може да бъде това възпроизвеждане. Тази теория е критикувана от Хабермас, основно с мотива, че чрез речевото изразяване се изгубва „стойността“ на истината. Достоверната семантична стойност, която „носи“ речевия акт за факт или явление е силно размита. По този начин не може да се разчита, че познанието за обекта е истинно и отразява реално действителното положение. Правилно отбелязва Тенчо Колев, че светът, в който живеем се вълнува от прагматичната истина. „На първо място в качеството и на посредник между достоверността на действието и обосноваването чрез дискусия и твърдение.“ (Kolev, T. 2011). Тарски извежда логическа правила за извличане на истината, на достоверно познание от изречения, които са истинни по съдържание. Въпросът, който остава нерешен обаче е, че семантиката на вложеното съдържание винаги отразява отношение между езиковия свят и този на действителността.

В правото и страните и съдът борави с аргументи, доводи, отново изразени чрез речта. От семантична позиция отношението, което те изразяват към отразения в тях факт, действително може да отговаря или не на обективната истина. Юридическите факти в правото обаче не се доказват логически чрез процеса на юридическа аргументация, а чрез процесуалното доказване. Т.е. установяването на истината в процеса предхожда аргументацията, или носеното от нея отношение за трите елемента в силогизма:

- аргументи за прилаганата към казуса правна норма;
- аргументи за доказаните или останали недоказани релевантни факти към казус;
- аргументи за извеждане на съотношението между двете предпоставки за обосноваване на съответствието между фактическото и нормативното.

В това съответствие (по изключение несъответствие) се изразява истината на тезата като съждение. Истината на тезата в правоприлагането не носи, не дава нови знания за предмет, явление, за света. По това целта на юридическата аргументация се отличава от целта на логическата аргументация.

В логиката аргументацията се определя чрез понятието „логическо доказателство“. Същността на логическото доказателство, на логическата аргументация е извеждане на доводи (аргументи) за зависимостта на тезата (твърдението) от друго знание (съждението), чиято истинност е установена и потвърдена предварително. Това е неприложимо в правоприлагането. Тезата в прилагането не е истинност на съждение, знание за света, а има друг, различен смисъл.

В правоприлагането аргументите не са доказателство за отношение, а за качество. Затова и юридическата аргументация извежда аргументи за признаци на фактическото, а не за зависимости с истини за света. Истината има за предмет съответствието. Истинно е съждението не според критерия „действителност – недействителност“, а за съответствие, респективно за несъответствие между фактическото и нормативното – това е предмет на доказване. Според становището на Нийл МакКормик, което поддържа и Тенчо Колев „доказаните факти кореспондират недвусмислено на използваните понятия и категории в първата предпоставка и – като последица от това – на понятието в малката. В този смисъл те са верни.“ (Kolev, T. 2015)

В рамките на семантичната теория Хабермас приема, че истината е една, тя е безусловна и не носи контекстуален смисъл. В правото обаче отделните казуси всякога предполагат индивидуален и контекстуален подход. Истината за фактите може да е една и безусловна, но не всякога. В правните казуси няма предварително установена истина, няма проверена в практиката истина (освен правила и закони, достояние на други науки, които имат само помощно значение). Всички релевантни факти следва да бъдат доказани, а въз основа на тях и

на приложимата към казуса норма - да бъдат обосновани фактическите и правните изводи на решаващия субект.

В правото не можем да приемем, че правните задачи, които трябва да бъдат разрешени в производствата по прилагане на правото могат да бъдат редуцирани до лингвистичните такива.

Епистемологична теория

Хабермас поставя редица въпроси във връзка с епистемологичната теория за истината. В нейното ядро също стои отношението. За разлика от семантичната теория обаче, където център е отношението между езикът е заобикалящия свят при епистемологичната определящо е отношението убеждение /разбиране, мироглед/ и заобикалящ свят. За да бъде един факт проявен и истинен, той трябва да е възприет от човека чрез когнитивните способности. Това поставя дълбоко философския въпрос за философията на съзнанието. Както обобщава Д. Иванов: "...истината не е възможна извън „обсега“ на когнитивните способности... основният проблем тогава е дали ограниченията на този „обсег“ не се отъждествяват погрешно с истината." (Ivanov, D., 2016).

Чрез правните аргументи страните/съдът представят своите „познания“ за истината за фактите и правото. Правните доводи обаче имат и неправно битие. Те отразяват знания, добити от правото като наука, но и логически, опитни и много други познания. От една страна всеки човек има определен предел на своите познавателни способности. От друга страна той може да има пропуски, да е допуснал грешка, да е възприел със съзнанието си като осъществен и абсолютно добросъвестно един незавършен факт или пък факт, който има повече от едно правно значение. Вариациите могат да бъдат неизброимо множество, но идват да покажат, че истината отразена в аргументите не е абсолютна. Както Д. Иванов подчертава: „...епистемичните теории въобще не са теории за истината, а само теории за критерия за разпознаване и обосноваване на истинността на даден епистемологически/езиков атом или носител“ (Ivanov, D. 2016).

Хабермас твърди, че истината се разкрива тогава, когато издържи всеки отделен опит за нейното оборване. Действително отнесено към правото спорните съдебни производства са в диалогична форма. Всяка от страните трябва да докаже фактите, на които основава своите твърдения и е свободна да обори „истината“ за фактите, представена вече от противната в правния спор страна. Законодателят е въвел допълнителна гаранция за разкриването на истината, че вменяването на задължението на съда, независимо от страните, да събира доказателства по свое усмотрение, за да разкрие обективната истина. Това начертава процесуалния път за установяване на фактите, но не ликвидира фактора „грешка“. За това от практическа гледна точка, макар и незадължени процесуално страните следва да излагат своите аргументи по повод фактите и правото, за да поставят съда в позиция те да бъдат обсъдени в присъдата или решението. От своя страна акта на прилагания орган също подлежи на институционален контрол – допълнителна гаранция за проверка разкрита ли е въз основа на представените доказателства и с оглед пълнотата на аргументите истината в конкретния правен казус и такава ли е тя, каквато е отразена в окончателния съдебен акт.

Прагматическа теория

В прагматическата теория за истината, развита от Чарлз Пърс и Уилям Джеймз, се поставя акцент върху нейната роля на регулатив и ориентир за всяко научно изследване. Това течение за истината поставя в центъра ценността на истината в практически аспект, нейната практическа полезност. Разкриването на истината не е просто обосноваване на съотношението между реалност и нейното отражение в човешкото съзнание. Практическата полезност на истината се състои в това, което удовлетворява субективните интереси на индивидите (Philosophical dictionary. 1968). Тя се открива в онзи момент, в който по обективни причини всички изследователи на даден проблем, ще достигнат до единомислие ако изследването продължаваше безкрайно във времето. Т. Колев (Kolev, T. 2011), разглеждайки вижданията на Хабермас, твърди, че ако страните в съдебния спор достигнат до съгласие по отношение на

настъпилите факти – то спорът по между им няма защо да продължи да бъде висящ; или ако спорът е все пак върху фактите – той се крепи на неувереността ни в собствената ни способност да достигаме до валидни умозаклучения. Това виждане разкрива редица слабости. Страните в спора могат да постигнат съгласие за факти, които изобщо не са настъпили, водени от някакви други подбуди. Това няма как да води до истината. Страните макар и постигнали съгласие за фактите, могат да не им отдават правилното правно значение, което би довело до прилагането на друга правна норма, а те тази, която считат те за релевантна спрямо казуса. Истината е съответствие, но съответствие, което е реализирано във взаимодействие с реалността. В състълкновението с реалността идеята непрекъснато се проверява, обогатява, променя. В този процес се открива истината. Полезността на истината се изразява в нейната роля за преодоляване на съмненията, за вземане на решение. Увереността, според привържениците на тази теория, се базира върху преживения опит. И той е допълнителен критерий за истина. В ежедневието обаче не е практически възможно да имаме жизнен опит с всички житейски, но правни ситуации, които могат да възникнат. Следователно не е възможно опитът на отделната страна в спора да бъде критерий за истина. В този смисъл истината се явява абстрактен идеал, а науката се нуждае от критерий за диференциране на истина от неистина.

Според прагматичното течение - истината трябва да е полезна в дългосрочен план. От позициите на правото истината трябва да бъде разкрита във всяко отделно производство – *ad hoc*. Тя не е възможно да бъде пресъздадена в някаква обща рамка. Истината, относно фактите в производството безспорно има своята практическа стойност за правния спор. От друга страна полезността може да има двуюко проявление. Това, което е полезно за един, може да е вредно за друг или най-малкото без значение за трети. Дългосрочността също е твърде релативна категория.

Кореспондентна теория

Кореспондентната теория за истина поставя въпроса за съотношението между носителя на истината и част от реалността, съответствие на знанието и реалността. Според теорията в общия случай твърденията извлечени от носителя са верни ако те съответстват на действителното положение на нещата, за които се отнасят. Знанието отразява реалността, отнася се до нея с някаква степен на адекватност. Кореспондентната теория се основава на интуицията при това съотнасяне между реалния факт и отразяващото го твърдение.

В правото това, което „носи“ истината са първо твърденията на страните за фактите, последвани от доказателствата за тях /писмени доказателства, устни обяснения, показания, протоколите като доказателствено средство за отразените в тях факти и т.н./; изявленията или пледоариите по същество на страните, мотивите – в акта на съда. Всички те се обективират чрез езика – писмен или устен.

Частта от реалността – това са релевантните за правния спор факти. Според кореспондентната теория тази втора част, за да отговоря сама по себе си на критерия истинност, трябва да е научно обоснована, възприета и разбрана от онзи, който ще я отрази посредством езика. Едва тогава е възможно като в огледало реалността да бъде отразена. Сам по себе си конкретния факт трябва да е обективно познаваем за някоя от науките, в общия случай, да бъде доказан като един от възможните факти/явления/предмети, които съществуват в света. Според реализмът общите универсалии имат реално съществуване и предхождат съществуването на единичните проявления. Така те подлежат на съотнасяне и може по логически път, чрез дедукция да бъде изведен истинен извод кое измежду родовете и видови явления е това от реалността. Така човек чрез познавателните си способности разпознава явленията. Знае какво е налице, и какъв е неговия смисъл, неговата същина според Витгенщайн. Така се отделя същността на явлениято неговото значение от истинността, от неговото реално проявление. Според кореспондентната теория това са двете части на всеки предмет/явление.

Кореспондентната теория имплицитно предполага, че познавателния процес вече е завършен и ние можем да сравняваме новото знание с реалността. Най-яркото възражения

срещу тази теория във философски план е, че частта от действителността не е нужно, а и не винаги възможно да бъде обяснена и „защитена“ чрез методите на научните изследвания. В останалата си част теорията намира своето упование в правото и в частност в процеса на съпоставка между фактите от действителността /след тяхното доказване/ и нормативните факти. Твърдението на страните или съда може да е вярно или невярно ако е съответно на действително установеното положение, относно фактите. В правоприлагането съдът се интересува само от релацията твърдения за факти – доказани факти – избор на приложима норма.

Фактът от действителността при това съотнасяне може да се окаже съответен на правната норма, което е основание за нейното приложение. В случай на липса на твърдение ще е налице основание за отказ да бъде приложена конкретна правна норма. Доводът, в юридическата аргументация, за разлика от формалната логика, не е предварително установена истина, а е извод, заключение за проявени в доказаните факти нормативни признаци. Тук аргументът е извод за подобие (твърдение) на проявените признаци на казуса с тези на нормативните факти в хипотезата на приложимата норма. Устойчивите причинно-следствени връзки позволяват да се направи верен, истинен извод за съществуването на факта от социалната действителност.

Релативистична теория

Според релативизма няма обективно, едно единствено истинно познание. В човешките знания обективния свят не може да бъде отразен, тъй като то е относително, условно и субективно. Всяко „представяне“ на факт или явление като истинно е контекстуално. По този начин чрез езика се облича в думи един повлиян от редица обстоятелства, времето, мястото и възприятията факт. Според тази теория човек е възможно да не разпознава добре явлението или чисто емоционално да е повлиян от ситуацията, което да повлияе на възприятията му. От друга страна самото отразено явление може да има различни аспекти и едни да бъдат забелязани, а други не. Всеки човек е уникален, израснал в различна среда, при различни обстоятелства, усвоил различни познания и носител различни ценности. Така самото отразяване на истината, посредством езиковата форма е всякога субективно пресъздадено.

От друга страна всяко стъпало на познанието е ограничено от равнището на развитието на обществото и на науката. Безспорно е установено, че исторически познанията за света са обусловени от развитието. Човек опознава светът посредством истинните познания, а неистините го водят до погрешни заключения за изследваните предмети и явления. Според релативизма като система от схващания, обединени от позицията, че такива категории като знанието, истина, поведение и др. са свързани и обусловени от нещо друго. Според течението истината е относителни и трябва да се разглежда единствено от гледна точка на историческия контекст и преобладаващите принципи и норми. Интересно е да се подчертае, че съгласно тълковните речници самото понятие „принцип“ означава истина, положение, върху което е изградена дадена теория; общ закон, основно, истинно положение.

Това поставя основата на разбиранията за относителната и абсолютната истина.

Абсолютна и относителна истина

Абсолютната и относителната истина са част философски понятия, част от диалектиката. Те отразяват познанието като съотношение между: това, което е вече познато от човешкия разум и това, което ще бъде достигнато като познание, в по-нататъшния процес на развитие; това, в състава на нашето познание, което може да се потвърди или опровергае чрез развитието на науката напред във времето и онова, което ще остане неопровержимо (Philosophical dictionary. 1968).

Процесът на опознаване на света и неговите закономерности е безкраен. Необхватно и безмерно е развитието на природата и обществото. Нашите познания на всеки даден етап от развитието на науката се определят от исторически постигнатото ниво на знания, нивото на развитие на науката, техниката и пр. С по-нататъшното развитие на знанието и практиката човешките представи за света се задълбочават, усъвършенстват, и подобряват. От тази позиция, истина позната от науката на един или друг исторически етап, не може да се смята за

окончателна или пълна. Тя по необходимост се явява относителна, с други думи - истина, която се нуждае от по-нататъшно развитие, от по-нататъшна проверка и изясняване. Всеки етап по разкриване на тази относителната истина, за едно или друго явление се явява крачка напред в познанието. Истините помества конкретно историческо съдържание, а промените в историческите условия неизбежно водят до промени в истинността на знанието. Това, което е вярно в едни исторически условия, престава да бъде вярно в други условия. Подчертавайки относителния характер на научната истина, се счита, че всяка относителна истина означава стъпка в познанието на абсолютната истина; че всеки напредък в научното познание съдържа елементи на абсолютна, т. е. пълна истина, която не може да бъде опровергана в бъдещето. Няма непреходна граница между относителната и абсолютната истина. Съвкупността от относителни истини в тяхното развитие дава абсолютна истина.

Абсолютната истина се определя като пълно и изчерпателно знание за действителността. Тя е неизменчива и постоянна (обратното твърди Хегел). Според философията човешкият разум винаги е ограничен от определени рамки и не му е обективно възможно да достигне до абсолютната истина. „Абсолютната истина“ предполага „абсолютен смисъл“. Зад нея стои „абсолютната идея“, според Хегел. Абсолютната истина никога не е постижима, защото човечеството не може точно да знае всички тайни на вселената. Това е оценка на човешките мисли и твърдения от гледна точка на висш, неприсъщ на човека, абсолютен критерий.

От друга страна част от философите твърдят, че ако истината винаги се установява и проверява напред във времето, ако човек достига постепенно до абсолютна истина – то това означава, че този процес няма да има край; че в този постепенен процес в нито един момент няма да се открие никаква „единица“ от истината. Друга част от философите твърдят, че всичко е абсолютно. Това определение важи само за конкретни факти, не и за познанието за структурата на света като цяло. Така например теоремите, доказани от учените, се считат за абсолютна истина, но не дават отговори на всички въпроси на човечеството. Именно в точността на знанието се крие основната разлика между относителна истина и абсолютна истина.

Кохерентна теория

Кохерентната теория е част от епистемичните теории за истината. *Cohaerentia*, от латински език означава вътрешна връзка. Така според кохерентната теория истина е всяка вътрешно съгласувана и непротиворечива система от твърдения. Истинното знание е винаги знание в система или теория. Според теорията истинността се основава на вътрешната съгласуваност на изреченията в определена система. Така всяко изречение е истинно ако може да бъде въведено в системата, без да нарушава вътрешната и не противоречивост. Под „система“ се разбира езикова структура, развита дедуктивно от съвкупността от изходни аксиоми в качеството им на предварително установени истини. Основна слабост на теорията е фактът, че тази вътрешна съгласуваност няма за критерий реалността. Така на практика може да се приеме даден факт за истинен без да реално проявен само защото е представен в добре съгласувана система. От друга страна посочената теория остава в невъзможност да обясни добиването на знания като когнитивен процес по изграждане на цялостна система.

Както подчертава Д. Иванов: истината в рамките на кохерентизма е истина само доколкото може да бъде обоснована като такава. Така кохерентистката теория слага началото на обвъркването между понятията за истина и обосноваване, характерно за всички епистемични теории. (Ivanov, D., 2016, p.14). В този смисъл следва да подчертаем, че от позициите на правото истината за фактите се разкрива чрез процеса по доказването. Доказването, като процесуална дейност, има за цел да установи кои факти и обстоятелства реално са се осъществили и поради това са оставили следи в действителността. Доказването като процесуална дейност има за цел да установи проявлението на фактите. Във философски план това е познанието за фактите. Докато юридическото обосноваване е вид логическа дейност по юридически анализ на фактите за извеждане на аргументи (доводи) относно тяхното съответствие с признаците на правното понятие, чрез които се обосновава решението за прилагане на правна норма. Обосноваването следва установяването на истината и в никакъв

случай не може да е идентично с него. Двете дейности имат различен предмет, различна цел, по отношение на тях са дефинирани различни изисквания и са задължителни като дейност за различни правни субекти.

Доказването на истинността на знанието се осъществява чрез логическото доказателство. Има място в правото в процеса по юридическа аргументация. Логическите закони са истинни съждения по отношение на правното мислене, които могат да се използват и се използват (като основание), за да се обосноват верни заключения (изводи) за факти, които са в полето (предмета, обхвата) на тяхното действие. В този аспект за да е вярно фактическото и правно заключение на решаващия орган в производството трябва да се основава на логическа, вътрешно съгласувана системата от съждения относно доказаните факти.

Истината като ценност

Аксиологията, като част от философията изучава значимостта и оценката на предметите и явленията. Истината е универсална човешка ценност. Тя е основна цел на всяко научно познание. Правото не прави изключение и без установяването на истина правораздавателната дейност е немислима. От тази позиция неслучайно наказателният процес въздига разкриването на обективната истина в ръководно начало:

Чл. 13, ал. 1 Съдът, прокурорът и разследващите органи в пределите на своята компетентност са длъжни да вземат всички мерки, за да осигурят разкриването на обективната истина.

ал. 2 Обективната истина се разкрива по реда и със средствата, предвидени в този кодекс.

Търсенето на обективната истина се ограничава до предмета на доказване в съответното производство. Обективната истина се разбира като пълно, точно, адекватно и проверено отражение на фактите и обстоятелствата. Тя е цел на решаващия орган. Доказателства се събират и проверяват само чрез предвидените способы, като се спазват

процесуалните правила за тяхното извършване. Формата за постигане на истината - със средствата установени от процесуалния закон представлява гаранция за нейната обективност. Тази форма е конструирана от законодателя, по начин осигуряващ в максимална степен правилното формиране на изводите на решаващия орган. Тя се обезпечава от критериите за допустимост на доказателствените средства, способите за събиране и проверка на доказателствения материал. При процесуалното доказване чрез допускане, събиране, проверка и оценка на фактическите материали. По този начин съдът формира в съзнанието си определена представа за релевантните факти на база на всички събрани и проверени материали.

В хода на производството, мисловната активност на решаващия орган преминава през различни нива на процеса на формиране на знания. Процесуалното познание протича като преход от онтологическо към гносеологическо ниво и от гносеологическо ниво към психологическо ниво. От една страна фактите се отразява в съзнанието на съда, на основата на събраните доказателства. От друга въз основа на доказателствата решаващият орган формира своите изводи за фактите и правото. Те могат да са истински или неистински, в случай, че не съответстват на обективната действителност. На психологическото ниво се формира убеждението и отношението на органа към качеството на достигнатите знания и вземането на решение, необходимо за постановяване на съответния акт.

Разкриването на обективната истина зависи не само от спазването на процесуалните правила, за събиране и проверка на доказателства, но и от квалификацията и уменията на разследващия орган, прокурора и съда да събират и проверяват доказателства. Обективната истина е налице тогава, когато е налице съответствие между вътрешното убеждение на разследващия орган, прокурора и съда с обективните факти, следователно нито обективните факти, нито вътрешното убеждение сами по себе си могат да бъдат обективна истина. На финалния етап, преди да обективира изводите в правораздавателния акт, истинното познание трябва да бъде напълно и достоверно обосновано. По този начин се изгражда пълноценното вътрешно убеждение на решаващия орган. Той взема решенията си основани на вътрешно

убеждение, изградено на база събраните доказателства, обективното, истинното познание на органа. Критерият за достигане на обективната истина следва да бъде обективен, според естеството си и да не зависи от волята на субекта, който формира своите представи и изгражда фактическите и правни изводи.

Ценностните представи отразяват съществуващата социална действителност. В обществото различните социални регулатори отразяват обективните потребности. Ценностите са толкова истински, доколкото исторически възможностите позволяват отговарят на общественото развитие. По този начин с напредъка на социума, в нормативните регулатори се отразяват все по-осезаемо характерните ценности, основани върху научното знание.

Разкриването на истината в правоприложния процес е ценност, тъй като тя гарантира обективността на случилото се и обезпечава правилността на правораздавателния акт, гарантира, че правото разпределя справедливо свободата и успешно регулира отношенията по повод блага. Истината в правния казус е ценна, защото тя се явява фундамент на правоприложния акт, а той е критерий за оправдаността на правните последици, които предизвиква. Отделно от това самото право е обект на ценностни отношения. Правото се свързва с определени очаквания и трябва да отговаря на определени изисквания на социума. Чрез осигуряването на истината в процеса се увеличава доверието на обществото към правото като регулатор. Ценностите са нужни, за да рамкират очаквания и да гарантират баланса между науката и обществото.

Логика и истина

Логиката е наука за формално-валидните заключения. Логическите закони са правила за правилно мислене. Те осигуряват истинност на знанието. Знанието се изразява чрез съждение. Ново знание се добива в резултат на социалната практика, на човешкия опит – пряко и косвено посредством умозаключение. Логиката ни разкрива моделите на разума посредством, които успяваме да достигнем до извод за истинността на определено явление или предмет. В този смисъл от позициите на логиката истина е възможно да бъде разкрита само в определено тълкуване или в дадена логическа система. Това се обяснява с неизменчивостта на истината в различните и проявления и различните времена. За разлика от проявления в действителността юридически факт, който е възникнал в точно определено, време и място, с конкретно съдържание, осъществен от определен субект, уникален по своя характер. С тези свои единствени по рода си характеристики юридическият факт може да е реално проявен само в един единствен правен и житейски казус. Това е причината и в логиката, както и в правото да не се търси истината в абсолютния смисъл. „...истината в правото притежава концептуална стойност, оценявана във функция от особенения контекст, в който тя се търси.“(Kolev, T. 2011)

Безспорно е че логиката намира място и в правото, като отчита особеностите на социалния регулатор и специфичната среда, в която той намира приложение. Прилагането на правото е освен юридически и логически процес. Юридическата аргументация, като дейност съпътстваща всяко производство по прилагане на правото е в полето на научното познание и логиката. Следва да се подчертая, че при юридическата аргументация, за разлика от логическото доказване, не се доказва истинността на теза. Първо, защото истината е несъотносима спрямо правните норми категория. Второ, защото аргументите, с които се обосновава съответствието, не са истинни, установени и проявени преди възникването на казуса.

При юридическата аргументация не се доказва истинността на тезиса, а някакъв признак, определен признак на субекта. Поради това тя се осъществява не като логическо доказателство, а като тип умозаключение.

Като изключение може и се прилага логическо доказване на факти, на тяхното проявление, на тяхната действителност или недействителност. В тези случаи се доказват твърдения за факти, а не факти. За разлика от процесуалното доказване, логическото доказване не използва доказателствени средства, а използва логически аргументи. Втората разлика е в линията на зависимост. При логическото доказване истинността на факта се доказва чрез истинността на твърдението.

Логическото доказване е дейност по прилагане на логически аргументи – предварително установени и доказани истини, която има за резултат обосноваване на тезиса като истинно (вярно) твърдение. В правоприлагането истинността на доказан тезис се използва като средство с цел доказване действителността на факти по даден казус.

В прилагането на правото логическото доказване се използва акцесорно и по изключение в две насоки – в зависимост от характера на аргументите/аргументацията.

В първия случай, истинността на твърдението за факт като тезис се аргументира чрез прилагане на причинно-следствената връзка между явленията: причината А винаги поражда следствието В и обратното – следствието В винаги се поражда от причината А. В прилагането това е връзката между факт-причина и факт-следствие. Наличието на следствието В е логически аргумент за истинността на твърдението, че причината А е осъществена като факт.

Този вид логическо доказване е възможен при наличието на две условия. Първо, фактът, предмет на твърдението, да е в причинно-следствена връзка с друг факт. Второ, проявлението на релевантния за твърдения факт да е доказано по несъмнен начин. Така истинността на твърдението за факта-причина се обуславя с проявлението на факта-следствие; твърдението за истинността за факта-следствие се обосновава с проявлението на факта-причина.

Във втория случай логическото доказване се използва спрямо твърдение за факти, които не са в причинно-следствена връзка. Тук истинността на едно твърдение за факт, респективно проявлението на факт се обосновава чрез научни закони или норми и правила, изработени от обществената практика и възприети от обществото.

Това логическо доказване се използва за верификация на твърдени факти. Верификацията е логическа дейност по установяване истинността на твърдение относно осъществяването на определен факт. Тя се налага и използва тогава, когато твърдението за факт се отклонява или изцяло противоречи на познанието за света – природен и социален.

Аргументите за проявлението на факта се извеждат от други факти, годни да потвърдят или опровергават вероятното осъществяване на релевантния факт. В ролята на обуславящи верификацията факти се използват например природните закони. Това са безспорни истини, установени в човешката практика. Тяхното действие е достатъчен аргумент за приемане или отхвърляне на вероятността на осъществен факт. В ролята на обуславящ факт се използват и възприети от обществото етични правила (норми), както и други обществени норми.

От изложения анализ следва изводът, че доказването – процесуално и логическо, има за предмет единствено установяване на действителното проявление на фактите по казуса, истината за фактите.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Истината е ключова за нашето осмисляне на света. Философският проблем за истината има няколко аспекта – кой е субстратът на истинността, каква е нейната същност и кои са критериите за разпознаване на истината, има ли универсален такъв, каква е ролята на истината в нашето познание.

Правото се интересува от обективната истина. Тя е пълното, адекватно отражение на обективната действителност, на релевантните факти и обстоятелства в човешкото съзнание, съответстващо на същата тази действителност. Знанието в сферата на правораздаването изисква постоянно усъвършенстване. То е възложено на съдебните юрисдикции. Обществените взаимодействия са особено динамични, законодателят релевира нови нормативни факти, действията на правните субекти разкриват нови особености, а правораздаването трябва да се адаптира между статичния нормативен ред и социалната действителност. Това прави задачата по разкриване на обективната истина още по-предизвикателна.

Правораздаването има ресурса да се справи с посочените предизвикателства. За достигането на истината в различните аспекти са въведени редица гаранции: способности за събиране и проверка на доказателствата, институти като допустимост, относимост, проверка – по отношение на обективната истина; съблюдаване на логическите и опитни правила – при изграждане на силогизма като логическа операция, в това число при мотивирането и

юридическата аргументация в актовете по прилагане на правото; научната истина – при необходимостта от специални знания в производствата, представена като резултат от страна на експертите. Истината като ценност е вменена в съдържанието на правните норми, а нормативният ред е йерархично подреден ценностен ред, отражение на йерархията на отделните ценности в живота на обществото в определен исторически момент.

Истината ще продължи да има множество проявления в правото. Правото е „продукт“ на общественото съзнание, на осъзнатия социален опит. Важна характеристика на правните норми е тяхната обществена оправданост. Разкриването на истината е цел на съдебния процес и негово ръководно начало. Без манифестирането на истината, правораздаването би изгубило градивния си елемент, би изгубило смисъла си, би се превърнало в абсолютен произвол.

Тази работа е подкрепена от Министерство на образованието и науката по Национална програма за научни изследвания „Млади учени и постдокторанти - 2“.

REFERENCES

Aleksandrova, D, 2013, Metamorphoses of rhetoric in the twentieth century, S., University publishing house "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Александрова, Д. 2013, Метаморфози на реториката през XX век. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“с. 17).

Aristotel, Politics, 1995, Sofia, Open society publishing house (**Оригинално заглавие:** Аристотел, Политика, 1995 г., София, Издателство „Отворено общество“).

Aristotel, Rhetoric. 2013, Sofia, Publishing house, Zahariy Stoyanov (**Оригинално заглавие:** Аристотел, Реторика. 2013, София, Издателство „Захари Стоянов“).

Cherneva, B. Concept of fundamental rights of citizens. A European legal tradition, 2011, Sofia (**Оригинално заглавие:** Чернева, Б. 2011, Понятие за основни права на гражданите. Една европейска правна традиция. София).

Ciceron, 1992, For the rhetorician, Sofia (**Оригинално заглавие:** Цицерон, 1992, За Оратора, София).

Ciceron, 2019. For the state. For the laws. Sofia (**Оригинално заглавие:** Цицерон, 2019. За държавата. За законите, София).

Dachev, L., 2004, Juridical discourse, Ruse, Svida. (**Оригинално заглавие:** Дачев, Л., 2004, Юридически дискурс, Русе, Издателство „Свида“).

Dachev, L. 2019. Course of lectures on General theory of Law. Sofia (**Оригинално заглавие:** Дачев, Л. 2019. Курс лекции по Обща теория на правото. София).

Dworkin, R., 2003., Taking Rights Seriously, Sofia, Criticism and Humanism publishing house (**Оригинално заглавие:** Р. Дуоркин. 2003. Да се отнасяме към правата сериозно, София, Издателство „Критика и хуманизъм“).

Fotev, G., 2017, Limits of judicial discretion, Sofia, law review journal (**Оригинално заглавие:** Фотев, Г., 2017., Граници на съдийската дискреция. София, сп. Правен преглед).

Gadamer, H. 1997, Truth and Method, Pleven (**Оригинално заглавие:** Гадамер, Х. Истина и метод. Основни черти на една философска херменевтика, Плевен)/

Ganev, V., 1990. General theory of Law. Part I, Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Ганев, В. 1990. Обща теория на правото. Част I, София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

Habermas, 1999, The Philosophical Discourse of Modernity: Twelve Lectures, Pleven (**Оригинално заглавие:** Хабермас, Ю. Философският дискурс на модерността: Дванадесет лекции., 1999, Плевен).

Hegel, G.V.F., 2001, Philosophy of law, Sofia, East-West Publishing House (**Оригинално заглавие:** Хегел, Г.В.Ф., Философия на правото. София, Издателство „Изток-Запад“).

Hampshire, S., A new philosophy of the just society. The New York Review of Books & Company, 1972.

Hum, D., 2016, A study of human reason, Sofia, (**Оригинално заглавие:** Хюм, Д. 2016, Изследване върху човешкия разсъдък, София).

Ivanov, D. 2016, Theories of Truth in the Analytical Tradition, Sofia, University Publishing House "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Иванов, Д. 2016, София, Теории за истината в аналитичната традиция, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

Ivanova, Tz., 2017. The truth from philosophy to law, Sofia, East West Publishing House (**Оригинално заглавие:** Иванова, Ц. 2017, Истината от философията до правото, Издателство „Изток Запад“).

Kant, I. 1967, Critique of pure reason, Sofia, (**Оригинално заглавие:** Кант, И. Критика на чистия разум, София, 1967)/

Kolev, T. 2013, The judge's discretionary power and inner conviction. Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Колев, Т. 2013. Дискреционната власт и вътрешното убеждение на съдията. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

Kolev, T. 2015. Law Theory. Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Колев, Т. 2015. Теория на правото. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

Kolev, T. 2010, History of judicial activity from Antiquity to the pre-modern era, , University publishing house "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Колев, Т. 2010. История на правораздавателната дейност от Античността до предмодерната епоха. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

Kolev, T. 2011, Truth, validity, justice, Sofia, University publishing house "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Колев, Т. 2011. Истина, обоснованост, справедливост. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

Лурье С.Я. 1955, Материалисти Древней Греции. Москва, с. 53-178.

Manev, N., 2015, Theory of criminal justice, Sofia, Siela publishing house (**Оригинално заглавие:** Манев, Н. 2015, Теория на наказателното правораздаване. София, Издателство „Сиела“, с. 91).

Marinova, S. The phenomenological approach to law and legal principles, 2010., Ruse, Scientific works of Ruse University (**Оригинално заглавие:** Маринова, С., 2010, Феноменологичният подход към правото и правните принципи, Научни трудове на Русенски университет, с. 150.

Mihailova, M. 2002. Theory of law. Sofia, Feneya publishers (**Оригинално заглавие:** Михайлова, М. 2002. Теория на правото. София, Издателство „Феней“).

Mihailova, M. 2009. A civilization of human rights, (**Оригинално заглавие:** Михайлова, М. 2009, Цивилизация на правата на човека. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“).

Mihailova, M. 1983. Purpose and expediency in law. Sofia, Science and Art Publishing House (**Оригинално заглавие:** Михайлова, М. 1983. Цел и целесъобразност в правото. София, Издателство „Наука и изкуство“).

Montesquieu, Ch.L., The Spirit of the Laws, 1984, Sofia, Science and Art Publishing House (**Оригинално заглавие:** Монтескьо, Ш.Л. 1984, За духа на законите. С., Издателство“ Наука и изкуство“).

Mather, L. 2011, Law and society, The Oxford handbook of political science. O., Oxford University Press.

Nersesyants, V. Platon, 1984, Moskva, (**Оригинално заглавие:** Нерсисянц В.С. Платон., 1984, Москва.

Nersesyants, V. Philosophy of law, M., 1997 (**Оригинално заглавие:** Нерсисянц, В., Философия на правото, Москва, 1997).

Popoviliiev, M. Morality, law and the state, 1993, Sofia, Jurispress publishing house, (**Оригинално заглавие:** Поповилиев, М., 1993, Нравственост право и държава, София, Издателство „Юриспрес“).

Radev, D. 2020. Legal reality and legal order. Sofia, Vussy publishers (**Оригинално заглавие:** Радев, Д. 2020. Правна действителност и правен ред. София, Издателство „Вуси“).

Salkova, E. 2012, Problems of proof in the criminal process, Sofia, Simolini publishing house
(**Оригинално заглавие:** Салкова, Е. Проблеми на доказването в наказателния процес. 2012, София, Издателство „Симолини“ с. 141).

Stamboliev, O., 2012, Evidence in civil proceedings, Sofia, (**Оригинално заглавие:** Стамболиев, О. 2012, Доказването в гражданския процес. София, 2012, 25-32)

Stoilov, Y., 2018, The Legal principles. Theory and application., Sofia, Sibi publishing house
(**Оригинално заглавие:** Стоилов, Я., 2018, Правни принципи. Теория и приложение., София, Издателство „Сиби“)

Tarman, B. 2017. Editorial: The Future of Social Sciences. Research In Social Sciences And Technology, <https://ssrn.com/abstract=3053352>

Tarski, A., 1992, The semantic concept of truth. Theories of Truth, Part I. Sofia, University Publishing House "St. Kliment Ohridski" (**Оригинално заглавие:** Тарски, А. 1992, Семантичката концепция за истината. Теории за истината, I част. София, Университетско издателство „Св. Климент Охридски“)

Tashev, R. 2007. General legal theory. Sofia, Sibi Publishing house (**Оригинално заглавие:** Ташев, Р., 2007. Обща теория на правото. София: Издателство „Сиби“)

Weber, M., 1998, Meaning and value, Sofia, Criticism and Humanism Publishing House
(**Оригинално заглавие:** Вебер, М. 1998. Смисъл и ценност. София, Издателство „Критика и хуманизъм“).

Dictionary of philosophical terms, 2005, Moskva, Infra publishing house;

Philosophical dictionary, 1968, M. "Political literature" publishers;

Juridical encyclopaedic dictionary, 1987, Moskva, „Soviet encyclopedia“ publishers.